

МЕТОДОЛОГИЈА ИНДЕКСА ЈЕДИНИЧНИХ ВРЕДНОСТИ ИЗВОЗА И УВОЗА

ПРАВНИ ОСНОВ

Обрачун индекса јединичних вредности извоза и увоза заснива се на подацима из царинских декларација до којих се долази у оквиру комплексног статистичког обрачуна трговина робе са иностранством. Правни основ за статистички обрачун овог индикатора је Закон о званичној статистици („Службени гласник Републике Србије”, број 104/2009) и Уредба о утврђивању појединих статистичких истраживања, која се доноси за сваку годину посебно. Планом истраживања Републичког завода за статистику предвиђено је 5 комплексних статистичких обрачуна у области статистике спољне трговине.

У ширем смислу, правни основ, за обрачун јединичних вредности извоза и увоза, чине и следећи закони, прописи и правна акта:

- Царински закон („Сл. гласник РС”, бр. 73/2003, 61/2005, 85/2005 – др. закон, 62/2006 – др. закон, 63/2006 – испр. др. закона, 9/2010 – одлука УС и 18/2010 – др. закон, 111/2012),
- Правилник о облику, садржини, начину подношења и попуњавања декларације и других образаца у царинском поступку („Службени гласник РС”, бр. 29/2010, 84/2010, 100/2010, 56/2011 и 66/2011),
- Закон о спољнотрговинском пословању („Службени гласник Републике Србије”, број 36/2009, 36/2011 - др. закон и 88/2011) и
- Закон о Царинској тарифи („Службени гласник Републике Србије”, бр. 62/05, 61/07 и 5/09).

Постоје и други прописи који имају важност за статистику спољне трговине:

- Закон о званичној статистици (објављено у „Службеном гласнику РС”, број 104/2009).
- Уредба о утврђивању ПЛАНА ЗВАНИЧНЕ СТАТИСТИКЕ ЗА 2013. ГОДИНУ („Службени гласник РС”, број бр. 120/12).
- ОДЛУКА О ПРОГРАМУ ЗВАНИЧНЕ СТАТИСТИКЕ У ПЕРИОДУ ОД 2011. ДО 2015. ГОДИНЕ, у оквиру које се налази Стратегија развоја званичне статистике у Републици Србији (“Сл. гласник РС бр. 23/11)
- Споразум између РЗС и Управе царина о међусобној сарадњи у области статистике спољне трговине и саобраћаја из 2004. године, којим су регулисана права и обавезе у овој области.
- Методологија статистике спољне трговине, објављена у едицији Републичког завода за статистику Србије „Методологије и стандарди“ (свеска број 20, Београд 2007. године). У њој су описани основни методолошки принципи који се користе у прикупљању, обради и публикавању података.
- „International Merchandise Trade Statistics: Concepts and Definitions“ (Series M, No. 52, Rev. 2,) из 1998. године, као и IMTS 2010.
- Други битан међународни извор препорука и прописа односи се на оне које усваја Европска унија у области статистике која се односи на трговину са трећим земљама (Extrastat Basic regulation No. 471/2009).
- „Statistics on the trading of goods: Users Guide“, који има за циљ да помогне у коришћењу и анализи статистике међународне трговине у робама публикованим од стране статистичке агенције Европске уније (Еуростат). Овај водич описује основе методологије коришћене приликом прикупљања података, улогу Еуростата у дисеминацији података, као и изворе који су расположиви за кориснике. Посебно је посвећена пажња јединичним вредностима, индексима физичког обима и сезонским прилагођавањима.

МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ

Циљ и садржај комплексног статистичког обрачуна

Полазећи од резултата робне размене са иностранством као основе, обрачун јединичних вредности извоза и увоза има за примарни циљ аналитичко сагледавање динамике кретања просечних цена извоза и увоза. Условно је узет израз „цене“, мада је овде пре свега реч о јединичним вредностима (*unit values*) извоза и увоза.

Извештајне и статистичке јединице

Извештајна јединица је Управа царина. Управа царина преко царинарница и царинских испостава прикупља и визуелно контролише сва обележја са царинске декларације, па и оне која се користе за потребе статистике. Управа царина исконтролисана податке, смештене на магнетној траци, доставља Републичком заводу за статистику у месечној периоди (петнаести дан у месецу).

Јединица посматрања јесте свака робна трансакција која се обавља у оквиру извоза односно увоза робе (осим електричне енергије), при чему се под јединицом посматрања подразумева свака трансакција хомогена с гледишта врсте робе, земље порекла, односно намене, начина плаћања и момента преласка границе. Исто тако, трансакција мора бити класификована према Закону о царинској тарифи. Таква трансакција се региструје у поступку царинења, изражавајући на тај начин прелаз робе преко границе.

Обухват истраживања

Прикупљање података потребних за обрачунавање јединичних вредности извоза и увоза врши се искључиво на основу царинских докумената, тј. извозних и увозних царинских декларација (детаљније објашњење видети у Методологији спољне трговине (едиција РЗСС „Методологије и стандарди“, бр. 20/2007, страна 8).

Комплексним статистичким обрачуном индекса јединичних вредности извоза и увоза обухваћено је просечно око 85% репрезентативних јединица (у извозу и увозу) из основног скупа, за базни и текући период, односно преко 8500 производа из Закона о царинској тарифи.

Метод, време и извори за прикупљање података

Време посматрања у Републици Србији јесте *календарски месец* у ком се роба извози или увози. Према одредбама Царинског закона, подаци се сврставају у одговарајући месец и за највећи део робе која се увози/извози референтна тачка је – *дан прихватања декларације*.

Листа производа који се обухватају обрачуном индекса јединичних вредности одређена је важећом Царинском тарифом Републике Србије, која је усклађена с Комбинованом номенклатуром ЕУ и Хармонизованим системом.

Листа производа обухвата преко 80% вредности укупног извоза односно увоза, док код појединих група СМТК – рев. 4, и области Класификације делатности обухват вредности може бити и већи односно мањи, што зависи од тога у којој су мери производи који припадају појединим секторима односно областима задовољили постављене критеријуме. Необухваћени део основног скупа су производи извоза односно увоза, који у базном или текућем периоду нису били заступљени у робној размени, тј. њихове вредности и количине за оба посматрана периода су неупоредиве. Производи код којих постоји велики варијабилитет у квалитету тако да однос њихове количине и вредности не репрезентује просечну цену упоредиву у дужем временском периоду, елиминишу се из обрачуна ових индекса. С обзиром на специфичност и различиту структуру извоза и увоза, формирају се две посебне листе производа за које се врши обрачун индекса цена, и то посебно за извоз, односно посебно за увоз.

Након што се формира листа производа, на горе описани начин, следи наредна фаза у којој се по програму обраде за сваки производ који је задовољио критеријуме логичке контроле израчунава јединична вредност за базни и текући период и креира умножак који представља резултат множења текуће јединичне вредности и базне количине тог производа, односно његове базне јединичне вредности и количине из текућег периода. На тај начин добија се пондерисана вредност на основу које се у следећем кораку обрачунавају индекси јединичних вредности, по описаним формулама ове методологије, како за сваки месец појединачно, тако и за одговарајући кумулативни период. Након обрачуна индекса за појединачне производе врши се агрегирање тих производа у одговарајуће секторе и одсеке СМТК – рев. 4 за које се такође добијају пондерисане вредности и обрачунавају индекси јединичних вредности. Тим приступом ублажили смо или чак у појединим случајевима потпуно елиминисали проблем хетерогености производа, односно тако смо дефинисали релативно хомогене групе производа са сличним техничко-технолошким својствима, што самим тим обезбеђује релативно добру упоредивост података у времену, мада се релативно добра хомогеност добија већ после ценовне контроле.

Дакле, у индексне рачунице нису укључени само производи: а) који нису задовољили критеријуме ценовне контроле, тј. чија је цена ван дозвољених граница, б) код којих није унета прописана јединица мере и в) код којих не постоји податак у тежинској јединици мере или податак о статистичкој вредности. Сви остали производи улазе у обрачун и они чине преко 80% вредности основног скупа, што се може сматрати покривеношћу која даје врло поуздане резултате, мада су у светској пракси задовољни ако репрезентативна листа покрива основни скуп са преко 50% вредности.

У следећем кораку се из обрачуна искључују сви производи који имају екстремне вредности индексних бројева, тј. чије су вредности изван интервала од 20 до 1000 индексних поена у односу на базну годину. На тај начин се из обраде одстрањује утицај екстрема и постиже се боља упоредивост података о вредности и количинама за базни и текући период. Овим поступком се одстрањује и екстремно понашање група у основном скупу свих роба.

Међутим, у контролној табели, која се добија као резултат следеће фазе у обради индекса јединичних вредности, могу се појавити поремећаји у односима индекса, где се и поред свих предузетих мера, не може добити идеалан однос индекса обрачунатих по формули Ласпејреса и Пашеа. Уколико се у контролној табели појави такав случај, што је карактеристично за велике групе производа, уз услов да се мора водити рачуна да се очува стабилност листе производа, допушта се разлика од 10 индексних поена у појединим групама производа. Ипак, код изузетно хетерогених група производа оставља се и већа разлика, а сам износ те разлике варира у зависности од експертске процене који би производи царинске тарифе могли да ремете те односе, у оквиру посматране групе. Након искључења тих производа, поново се пушта обрада контролне табеле да би се видели ефекти извршених промена на односе индекса обрачунатих по формули Ласпејреса и Пашеа. Уколико су ти односи сада задовољавајући, следи наредна фаза у којој се индекси јединичних вредности и умношци израчунавају за више нивое агрегирања.

После свих спроведених фаза у обради података добијају се коначни резултати обрачуна индекса цена извоза и увоза, који задовољавају све постављене критеријуме и који се као такви могу публиковати у званичним публикацијама Републичког завода за статистику Србије.

Постоје различити извори података који се могу користити за прикупљање података статистике спољне трговине: царинске евиденције, прегледи предузећа, административне евиденције повезане с порезима на додату вредност и др. Међутим, царинска декларација је извор који преовлађује у националним статистикама и због тога се она користи у нашем статистичком систему као једини извор података за статистику спољне трговине.

Обавеза заштите индивидуалних података

Као општа дефиниција поверљивости узима се она у којој се каже да се подаци сматрају поверљивим када идентификују статистичку јединицу, било директно, било индиректно. Прецизни оперативни критеријуми који би дефинисали који се статистички подаци сматрају поверљивим, а који не, утврђују се од сваке земље појединачно и регулишу било праксом било националним законодавством.

Пасивну поверљивост имамо у случају када увозници или извозници, државни органи и друге институције захтевају од статистичких органа да не публикују податке који би могли да проузрокују штету по њих или по државне интересе.

Активну поверљивост имамо у случају када статистички органи сами предузимају иницијативу да потенцијално заштите податке, било због државних интереса, било због интереса појединачних привредних субјеката.

Републички завод за статистику Србије је са Управом царина потписао Споразум о међусобној сарадњи у области статистике спољне трговине и саобраћаја, 2004. године, где се у члану 6. каже: Завод се обавезује да неће објављивати нити на други начин давати индивидуалне податке без претходне сагласности Царине.

Закон о званичној статистици (објављено у „Службеном гласнику РС“, број 104/2009), у глави 9. (чл. 44–49) наводи значај поверљивости података.

Списак и дефиниције основних обележја – индикатора

Вредност робе представља основ за израчунавање индекса јединичних вредности извоза и увоза и она се формира приликом закључивања уговора између купца и продавца у спољнотрговинском промету.

Вредност извезене и увезене робе се обрачунава по паритету франко граница Републике Србије, тј. извоз се обрачунава на бази *FOB* паритета (*free on board*), а увоз на бази *CIF* паритета (*cost, insurance and freight*).

Вредност робе франко граница Републике Србије утврђује се прерачунавањем фактурне вредности робе у валути у статистичку вредност у динарима, на дан подношења декларације, према недељним курсевима из курсне листе која се примењује за потребе књиговодства и статистике, као и за обрачун царине и других увозних дажбина.

Количина робе која се извози или увози изражава се у специфичној јединици мере, уколико је то прописано Законом о царинској тарифи. Осим тога, количина робе се изражава и у нето тежини, изузев кад је реч о електричној енергији, за све производе из Закона о царинској тарифи. Нето тежина робе јесте нето маса робе без паковања. Ако је тежина робе уговорена бруто за нето, у том случају узима се бруто тежина. Специфичне јединице мере почели смо да користимо када је извршена хармонизација наше царинске исправе са онима које се користе у земљама ЕУ (од 01. јануара 2004. године) и са усвајањем Комбиноване номенклатуре као основне номенклатуре у прикупљању података (средином 2005. године. Специфична јединица мере је незаменљива код критеријума избора производа у узорак због тога што се цене производа исказују у специфичним јединицама мере, па се и све аномалије у вези са обрачунима могу ефикасно избећи упоређивањем цене производа из текућег периода са кретањем цене тог производа из претходног периода. Обрачун индекса јединичних вредности извоза и увоза врши се свођењем на заједничку јединицу мере одређену као килограм. Наиме, уколико би се приликом обрачуна индекса уместо нето тежинске јединице користила количина у специфичној јединици мере, појавио би се проблем јединственог свођења различитих специфичних јединица мере на једну заједничку јединицу мере (тзв. проблем самерљивости).

Цена појединачног производа се дефинише односом вредности и количине тог производа.

У нашој пракси, за израчунавање индекса јединичних вредности примењују се формуле Ласпејреса (*Laspeyres*) и Пашеа (*Paasche*).

Индекси јединичних вредности израчунати применом формуле Ласпејреса за пондере користе количине из базног периода.

$$I_{p(L)} = \frac{\sum p_1 q_0}{\sum p_0 q_0}$$

Индекси цена израчунати применом формуле Пашеа за пондере користе количине из текућег периода.

$$I_{p(P)} = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}$$

где је p_0 цена, а q_0 количина из претходног (базног) периода, и p_1 цена, а q_1 количина из текућег периода.

Осим ових формула, за израчунавање индекса јединичних вредности појединих подгрупа производа користимо и Фишерову (*Fisher*) формулу, која представља геометријску средину Ласпејресовог и Пашеовог индекса цена.

Индекси физичког обима извоза и увоза су показатељи динамике и изражавају промене количина производа, тј. обима, које су реализоване у робном промету с иностранством у посматраном периоду у односу на базни период.

У статистици спољне трговине Републике Србије индекс физичког обима (I_q) је изведени показатељ и добија се као количник индекса вредности и индекса цена, тј. јединичних вредности, где је I_v индекс вредности, а I_p индекс цена, односно јединичних вредности, израчунат по формули Пашеа.

Односи размене се добијају као однос извозних и увозних цена или као однос увозних према извозним ценама. Ако P_x означава средњу извозну цену, а P_y средњу увозну цену, тада се однос размене добија као количник тих цена:

$$T = \frac{P_x}{P_y}$$

Оба односа могу се равноправно користити, али се у пракси уобичајено узима однос извозних према увозним ценама. У нашој пракси ми такође употребљавамо тај однос. Кад вредност количника расте, то значи да се куповна снага извоза према увозу повећава, а кад опада, то значи да се куповна снага извоза смањује. Исто тако, пораст тога односа се третира као побољшање, а његов пад као погоршање односа размене. Побољшање значи да се за исту количину извоза може куповати већа количина производа из увоза.

Ниво репрезентативности података

Под репрезентативним производом подразумева се производ који се издваја из основног скупа за обрачун јединичних вредности извоза и увоза и који при том задовољава следеће критеријуме:

- да постоји шифра у прописаној јединици мере која се не разликује од оне која је прописана Законом о царинској тарифи;
- да постоји податак исказан у специфичној јединици мере, нето тежини и у статистичкој вредности;
- да његова цена, изражена у специфичној јединици мере, задовољава критеријум ценовне контроле, односно да се креће унутар задатог интервала, чију доњу границу чини минимална цена, а горњу границу максимална цена, постигнута у четворогодишњем периоду за тај производ као његова најнижа, односно највиша просечна цена;
- да одражава релативни континуитет кроз дужи период, тј. да је постојан у смислу хомогености (приближан квалитет и физичке карактеристике производа), што је тешко остварити у пракси, с обзиром на појаву нових производа, као резултат, како због промена у технологији производње, тако и због захтева тржишта. На структуру производа у листи репрезентаната утиче и засићеност тим производима у извозу односно увозу, што неминовно доводи до престанка извоза или увоза појединих производа;
- да постоји у текућем и базном периоду (период у односу на који се врши обрачун).

Проблем обухвата за обрачун индикатора јединичних вредности извоза и увоза може се решити на више начина – посебно за увоз, посебно за извоз, посебно за реекспорт или посебно специјализоване врсте трговине, само за глобалну вредност или пак за уже групе важнијих врста производа. Обухват вредности извоза односно увоза за Републику Србију је више него довољан за обрачуне ових индикатора и њихову поузданост и употребу у систему националних рачуна и биланса плаћања за свођење са текућих цена на сталне цене. Индекси јединичних вредности, физички обим и односи размене извоза и увоза публикују се за више нивое агрегирања, и то: по секторима СМТК Рев. 4, по широким економским групама (*BEC* намена), по степену обраде производа, по секторима и областима Класификације делатности.

Усаглашеност са међународним препорукама

Индекси јединичних вредности извоза и увоза, индекси физичког обима извоза и увоза и односи размене су усаглашени са међународним стандардима и препорукама датим од стране статистичког уреда УН и агенције ЕУ Евростат.

Када је реч о препорукама које би требало применити у обрачуну ових индикатора, основне међународне публикације су: „*International Merchandise Trade Statistics: Concepts and Definitions*“ статистичког уреда УН и „*Statistics on the trading of goods: User Guide*“ статистичке агенције Европске уније (Евростат), где су посебно третирана питања обрачуна јединичних вредности, физичког обима и односа размене.

ОПИС ОРГАНИЗАЦИЈЕ ИСТРАЖИВАЊА

Органи за спровођење истраживања

Према Уредби о утврђивању појединих статистичких истраживања, Републички завод за статистику је задужен за статистичке фазе истраживања трговине робом са иностранством, а Управа царина за прикупљање података и њихову контролу током царинског поступка. С обзиром на специфичност извора података, као и самог спровођења комплексног статистичког обрачуна, његова организације се у многоме разликује од организације у другим областима статистике.

Управа царина преко царинарница и царинских испостава прикупља и визуелно контролише сва обележја са царинске декларације, па и оне која се користе за потребе статистике. Управа царина исконтролисана податке, смештене на магнетној траци, доставља Републичком заводу за статистику у месечној периодици (петнаести дан у месецу) на даљу контролу, обраду и публикавање.

Обавезност давања података

Према Закону о званичној статистици, Уредби о утврђивању појединих статистичких истраживања, која се доноси сваке године од стране Владе Републике Србије, и Споразуму, потписаном од стране Управе Царина и Републичког завода за статистику, о међусобној сарадњи у области статистике спољне трговине и саобраћаја, Управа царина је обавезна да сваког месеца прикупља и доставља податке Републичком заводу за статистику на даљу контролу, обраду и публикавање.

Роковник основних фаза спровођења истраживања, укључујући публикавање података

Фаза прикупљања података одвија се сваког месеца, и то кумулативно од почетка године до месеца за који се врши обрада података. Извештајна јединица је у обавези да 14. дана у месецу достави податке за претходне месеце. Републички завод за статистику је у обавези да последњег радног дана у месецу објави прве податке о робној размени са иностранством у форми саопштења.

Подаци о индексима јединичних вредности извоза и увоза, физичког обима извоза и увоза и односима размене публикују се по месечној и кварталној динамици (26. дана у месецу), у саопштењима СТ21 и СТ22, а у годишњој динамици подаци се објављују и у Статистичком годишњаку Републике Србије. Саопштења СТ21 и СТ22 имају исту форму и садрже:

- извоз и увоз по секторима СМТК – рев. 4;
- извоз и увоз по степену обраде производа;
- извоз и увоз по економској намени производа (*BEC*);
- извоз и увоз по секторима и областима КД (производни принцип);

За сваки од ових показатеља публикују се индекси вредности, индекси јединичних вредности и индекси физичког обима на исти период претходне године, односи размене и учешће репрезентативне листе производа у основном скупу у процентима. У саопштењима су дата сва методолошка објашњења неопходна за правилно коришћење података из ових саопштења. Све рачунице у овим саопштењима, као што смо раније поменули, обрачунате су на бази вредности извоза и увоза исказаних у америчким доларима. У саопштењима се публикују индекси јединичних вредности и физичког обима по тзв. Пашеовој формули, где се као пондер користе количине у посматраном периоду. Оно што разликује ова два саопштења јесте временска динамика. Наиме, саопштење СТ21 публикује се у месечној динамици, а обрачун индекса се ради увек од почетка године па до месеца за који се врши обрада. Саопштење СТ22 публикује се у кварталној динамици, а обрачун индекса се ради за сваки квартал текуће године у односу на исти квартал претходне године и даје прецизнију слику кретања цена и физичког обима током године него када се обрачуни раде од почетка јануара до датог месеца, где је утицај просечних вредности значајнији у формирању агрегатних индекса.

За потребе националних рачуна врше се обрачуни индекса јединичних вредности у месечној динамици, и то за следеће индикаторе: сектори и подгрупе СМТК – рев. 4, сектори и области КД. Базни период за ове обрачуне је просек претходне године. Овако обрачунати индекси служе као дефлатор за обрачуне у националним рачунима.

ИНСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА

Списак номенклатура и класификација

Основна класификација у статистици спољне трговине је Стандардна међународна трговинска класификација – СМТК (Standard International Trade Classification – *SITC*) Организације уједињених нација. Ова класификација се користи за публикавање података и разне аналитичке сврхе пошто је од њене последње ревизије протекло 22 године. Од 1. јануара 1988. године, синхронизовано са почетком примене Хармонизованог система и шифарских ознака робе, отпочела је и примена СМТК – Рев 3, а од 1. јануара 2010. у употреби је нова СМТК – Рев 4.

ЦАРИНСКА ТАРИФА, која је усклађена с Комбинованом номенклатуром ЕУ од 2005. године и Хармонизованим системом (*HS*), тј. првих шест цифара преузето је из Хармонизованог система, наредне две цифре преузете су из Комбиноване номенклатуре ЕУ, а за *пошребне српске привреде Комбинована номенклаштура разрађена је с још две годашње цифре*, тако да тарифни став у царинској тарифи Републике Србије има десет шифарских места. Наше тарифне ознаке се даље рашчлањују до нивоа позиција са 12 цифара (последње 2 цифре су тзв. *екснаименовања* за специфичне потребе).

Класификација по општим економским категоријама (BEC) користећи СМТК групише веће економске групе производа у односу на њихову крајњу употребу (средства за рад, репродукцију и широку потрошњу), и то по принципу претежности. Ова економска намена производа користи се у систему националних рачуна (SNA).

Класификација делатности заснива се на класификацији делатности Европске уније (NACE, Rev. 2).

Класификација према степену обраде производа разврстава производе у три класификационе групе: необрађени производи; производи обичне прераде и производи високе прераде.

Све наведене међународне класификације могу се наћи на званичном сајту Евростата (<http://ec.europa.eu/eurostat/ramon/nomenclatures>), а важећа Царинска тарифа на сајту Републичког завода за статистику (www.stat.gov.rs) или сајту Управе царина Републике Србије (www.upravacarina.rs).

Списак публикација

- Индекси просечних цена спољне трговине Републике Србије (СТ21) месечно (26. дана у месецу);
- Индекси просечних цена спољне трговине Републике Србије (СТ22) квартално (не касније од 58 дана по истеку квартала);
- Статистички годишњак Републике Србије (последње четири године).

Контакт особе – Слободан Вучковић, локал 362
Јасмина Црномарковић, локал 353